

RAQOBATNI HIMOYA QILISH VA MONOPOLIYAGA QARSHI KURASH

Jamoliddinova Sabina Mansurjon qizi

Toshkent amaliy fanlar universiteti Iqtisodiyot (25-30)-gurux

Annotatsiya: Raqobat — bu bozor iqtisodiyotida tadbirkorlar, korxonalar yoki mahsulot va xizmatlar oʻrtasida isteʼmolchini oʻziga jalb qilish uchun kurashdir.

Raqobatni himoya qilish

Bu bozor iqtisodiyotida tadbirkorlar oʻrtasida halol, adolatli va erkin raqobatni saqlash va qoʻllab-quvvatlashga qaratilgan chora-tadbirlar tizimidir.

Raqobatni himoya qilish- deganda davlatning va maxsus oʻrganlarning quyidagi vazifalari tushuniladi:

- 1) Monopoliyalarning oldini olish yoki cheklash,
- 2) Narxlarni sunʼiy oshirish yoki kelishib olishga qarshi kurashish,
- 3) Bozorga kirishdagi toʻsiqlarni kamaytirish,
- 4) Isteʼmolchilar huquqlarini himoya qilish,
- 5) Tadbirkorlar uchun teng sharoit yaratish.

Oʻzbekistonda kim raqobatni himoya qiladi?

Oʻzbekiston Respublikasida bu vazifa asosan (**Raqobatni rivojlantirish va isteʼmolchilar huquqlarini himoya qilish qoʻmitasi**) tomonidan amalga oshiriladi.

MISOL TARIQASIDA: Agar bir nechta korxona kelishib, narxni bir xil qilib qoʻysa yoki yirik kompaniya kichik biznesni bozorga kiritmaslikka urinib, ularga bosim oʻtkazsa — bu (**raqobatga qarshi harakat**) hisoblanadi. Bunday holatlarda, davlat buni toʻxtatadi.

RAQOBAT

Bozor iqtisodiyotida tadbirkorlar, korxonalar yoki mahsulot va xizmatlar oʻrtasida isteʼmolchini oʻziga jalb qilish uchun kurashdir.

Raqobatning asosiy belgilari:

- 1) Bir nechta sotuvchi yoki ishlab chiqaruvchi mavjud boʻlishi,
- 2) Isteʼmolchining tanlov imkoniyati,
- 3) Narxlarning bozorda erkin shakllanishi,
- 4) Tovar va xizmatlar sifatining oshishi.

Raqobat nima beradi?

- 1) Mahsulotlar sifati oshadi,
- 2) Narxlar adolatli boʻladi,
- 3) Innovatsiya va yangi gʻoyalar koʻpayadi,
- 4) Bozor samaraliroq ishlaydi.

MONOPOLIYAGA QARSHI KURASHISH

Monopoliya — bu bozorda maʼlum bir tovar yoki xizmatni faqat bitta korxona ishlab chiqarib yoki sotib, bozorni toʻliq nazorat qiladigan holatdir.

Monopoliyaning asosiy belgilari:

- 1) Bozorda bitta yirik sotuvchi mavjud boʻladi,

- 2) U narxni o'zi belgilaydi,
- 3) Raqobat deyarli bo'lmaydi,
- 4) Iste'molchilarning tanlov imkoniyati cheklangan bo'ladi.

MISOL TARIQASIDA: Agar biror tuman yoki shaharda faqat bitta korxona elektr energiyasi yoki suvni yetkazib bersa, u bozordagi yagona ta'minotchidir — bu monopoliya holati.

Monopoliyaning salbiy tomonlari:

- 1) Narxlar yuqori bo'lishi mumkin,
- 2) Sifat past bo'lishi ehtimoli ortadi,
- 3) Iste'molchilar tanlovi cheklanadi,
- 4) Innovatsiya sustlashadi.

Monopoliyaning turlari:

- 1) **Tabiiy monopoliya** (elektr, gaz, suv ta'minoti kabi,
- 2) **Sun'iy monopoliya** (kompaniyalar kelishib, raqobatni cheklasa,
- 3) **Davlat monopoliya** (davlat muayyan sohani nazorat qilsa.

O'zbekiston hududida monopoliya faoliyatiga qat'iy tartibda nazorat ostida qoraladi. Bu masala "Raqobat to'g'risida"gi qonun va boshqa normativ hujjatlar bilan tartibga solinadi.

1. Monopoliya o'z-o'zidan taqiqlanmaydi, lekin nazorat qilinadi

Agar korxona tabiiy sharoitlar, texnologiya yoki bozor xususiyati sababli yirik bo'lsa — bu monopoliya deb tan olinishi mumkin, lekin uning bozordagi hukmron mavqeyini suiiste'mol qilmasligi shart.

2. Monopol mavqeni suiiste'mol qilish taqiqlanadi

Quyidagilar qonun bilan taqiqlangan:

- raqobatchilarni bozordan siqib chiqarish,
- asossiz yuqori yoki diskriminatsion narxlar belgilash,
- boshqalar bilan asossiz ravishda shartnoma tuzishdan bosh tortish,
- bozorga kirish uchun sun'iy to'siqlar yaratish.

3. Tabiiy monopoliyalar alohida tartibda boshqariladi

Energetika, suv ta'minoti, temir yo'l kabi sohalar **tabiiy monopoliyalar** hisoblanishi mumkin.

- 1) tariflari,
- 2) xizmat sifati,
- 3) investitsion majburiyatlari davlat tomonidan qat'iy nazorat qilinadi.

4. Raqobatni rivojlantirish qo'mitasi nazoratni amalga oshiradi

O'zbekiston Respublikasi Monopoliyaga qarshi kurashish qo'mitasi:

- 1) monopoliyalarning ro'yxatini yuritadi,
- 2) yirik bitimlarni (konsentratsiyalarni) tasdiqlaydi,
- 3) bozorni monitoring qiladi,
- 4) qonun buzilishlariga jarima va majburiy ko'rsatmalar qo'llaydi.

O'zbekistonda umuman monopoliya bo'lmasa, ya'ni barcha sohalarda to'liq raqobat mavjud bo'lsa, iqtisodiyotda bir qator ijobiy va salbiy oqibatlar yuzaga kelishi mumkin. Chunki ba'zi sohalarda monopoliya tabiiy ravishda shakllanadi (masalan, elektr tarmog'i, temir yo'l), ba'zilarida esa raqobat yaxshi natija beradi.

1. Ijobiy oqibatlar (raqobat kuchaysa)

Narxlar pasayadi

Ko'plab korxonalar bo'lganda ular iste'molchiga qulay narx taklif qilish uchun raqobatlashadi.

Bu esa:

- 1) mahsulotlar arzon bo'lishiga,
- 2) xizmatlar sifatining oshishiga olib keladi.

Sifat yaxshilanadi

Raqobat sharoitida kompaniyalar mijozni ushlab qolish uchun:

- 1) xizmat,
- 2) mahsulot sifati,
- 3) servis bilan raqobatlashadi.

Innovatsiya ortadi

Raqobatchidan ustun bo'lish uchun:

- 1) yangi texnologiyalar,
- 2) yangi xizmatlar,
- 3) yangi ish uslublari yaratiladi.

Ish o'rinlari ko'payishi mumkin

Ko'plab kichik va o'rta bizneslar paydo bo'lishi bilan ish o'rinlari ko'proq yaratilishi ehtimoli bor.

2. Salbiy oqibatlar (agar barcha monopoliyalar yo'q qilinsa)

Tabiiy monopoliyalar bozorni ushlab tura olmaydi

Elektr tarmoqlari, transport infratuzilmasi (temir yo'l), gaz ta'minoti kabi sohalar:

- 1) katta investitsiya,
- 2) yagona boshqaruv,
- 3) yagona infratuzilma talab qiladi.

Bunday sohalarda bir nechta kompaniyalar bo'lishi **tejamkor emas**, xizmat sifati yomonlashishi yoki tizim izdan chiqishi mumkin.

Narxlar tartibga solinmasligi mumkin

Agar davlat tabiiy monopoliyalarni bo'lib yuborsa:

- 1) infratuzilma xarajatlari ko'payadi,
- 2) narxlar tushadigan o'rniga, aksincha, oshib ketishi mumkin.

Xizmatlarda uzilishlar bo'lishi ehtimoli

Masalan, elektr yoki gaz ta'minotida ko'p kichik kompaniyalar bo'lsa:

- 1) ulanish muammolari,
- 2) texnik nosozliklar,
- 3) tarmoqlar moslashuvining pastligi kuchayishi mumkin.

Yirik loyihalar uchun kapital yetishmasligi

Raqobatga to'liq ochilgan bozorda hamma kichik bo'lsa:

- 1) yirik elektr stansiyasi,
- 3) magistral yo'llar,
- 4) katta zavodlar kabi loyihalarni moliyalashtirish qiyinlashadi.

Xulosa-(MONOPOLIYA).

O‘zbekistonda monopoliyalar bo‘lmasa, bozorning ko‘p qismlarida raqobat kuchayib, narxlar pasayishi va sifat oshishi mumkin.

Lekin tabiiy monopoliyalar bo‘lgan sohalarda (elektr, gaz, temir yo‘l) hammasini bo‘lish yoki xususiyashtirish iqtisodiy jihatdan zararli bo‘lishi ehtimoli bor.

Shu sababdan dunyoning aksariyat mamlakatlarida **monopoliyalarni yo‘q qilish emas, balki ularni nazorat qilish** eng to‘g‘ri yo‘l deb hisoblanadi.

XULOSA: RAQOBAT VA UNI HIMOYA QILISH

Raqobat — bozor iqtisodiyotining eng muhim tamoyillaridan bo‘lib, u narxlarning adolatli bo‘lishi, mahsulot va xizmatlar sifatining oshishi, innovatsiyalar rivoji va iste’molchining manfaatlari ta’minlanishiga xizmat qiladi. Raqobat mavjud bo‘lgan jamiyatda korxona va tadbirkorlar bir-biri bilan bellashib, iste’molchi tanlovini yuksaltirishga intiladi.

Raqobatni himoya qilish esa davlatning muhim vazifasi bo‘lib, u:

- bozorda hukmron mavqeni suiiste’mol qilinishini oldini oladi,
- kartel kelishuvlar va sun’iy narx oshirishlarga qarshi kurashadi,
- yangi tadbirkorlarning bozorga kirishiga imkon yaratadi,
- tabiiy monopoliyalarni tartibga solib, ularning adolatli tarif qo‘llashini kafolatlaydi.

Natijada raqobatni himoya qilish siyosati iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi, investisiyalarni jalb qilish, ish o‘rinlarining ko‘payishi va aholining farovonligi oshishiga xizmat qiladi.